

Tamás Nótári: *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Speeches of Defence*

Nótári Tamás 2014-ben Passauban a *Schenk Verlags*nál megjelent monográfiája tíz cicerói védőbeszéd filológiai és jogtörténeti elemzését tartalmazza. Amint a cím is mutatja, a szerző célja, Cicero szónoki-ügyvédi hatásmechanizmusának felderítése. Ehhez a választott darabok – amelyek időben jó keresztmetszetet adnak a szónok működéséről, hiszen az első elemzett *oratio* Kr. e. 80-ban, az utolsó Kr. e. 45-ben hangzott el – elemzése során a szerző figyelembe kiterjed mind a római jog, mind a klasszika filológia kutatási eredményeire. A munka (az előszó és a bevezetés után) öt fejezetből áll: az első egység Cicero korának büntetőeljárás rendjét mutatja be, a következők pedig négy nagy tényállási csoportot vizsgálnak, ezeken belül pedig időrendben elemzik a beszédeket. Ismertetésünkben – nem lévén lehetőség mind a tíz *oratio* bemutatására – minden tényálláscsoportból egy beszédet emelünk ki, és összegezzük Nótári okfejtését.

Az emberölés (*parricidium, homicidium, veneficium*) tényállási csoportjáról szóló fejezetet két *oratio*, a *Pro Roscio Amerino* és a *Pro Cluentio* elemzése alkotja. Az Ameriából származó Sextus Roscius védelmében Kr. e. 80-ban tartott beszédével a huszonhat éves Cicero először vállalt szerepet büntetőeljárásban. A római köztársaság ezen időszaka a sullai restauráció kora. A *dictator* 82-ben törvényen kívül helyezte, vagyis proskribálta politikai ellenségeit, s ennek során több ezer ember lelte halálát. A proskribáltak vagyona az államra szállt, amit a Forumon elárvereztek, s így nem ritkán a felvásárlók a tényleges érték töredékéért juthattak hatalmas birtokokhoz. Ezt példázza a *Pro Roscio Amerino* tényállása. Az idősebb Sextus Rosciust, a tekintélyes és tehető umbriai polgárt a proskripciók és a vagyonelkobzás után a *Circus Flaminius* közelében meggyilkolták. Az áldozattal ellenséges viszonyban álló rokonok, haladéktalanul Titus Roscius Capito és Titus Roscius Magnus értesítették Chrysogonust, Sulla bizalmasát. Roscius neve a törvényi határidőn túl felkerült a proskribáltak listájára, vagyonát elkobozták és elárverezték. Felvásárlóként Chrysogonus kétezer *sestertius*ért szerezte meg a hatmillió *sestertius* értékű vagyont. Chrysogonus és a rokonok vádat emeltek az áldozat fia ellen apagyilkosság (*parricidium*) miatt. A vád ugyan koholmány volt, de a vádlók abban bíztak, hogy senki sem mer majd védőként fellépni. A védelmet azonban a fiatal Cicero elvállalta, és minden várakozással ellentétben sikerrel oldotta meg a feladatot, elérvén a vádlott felmentését. Az *oratio* szerkezete a következő. A bevezetésben (*exordium*) a szónok a hallgatóságot készíti elő a továbbiakra (*conciliare*), hogy a *narratió*ban már a per tényállásának bemutatása (*docere*) kaphassa meg a megfelelő hangsúlyt. A *partitió*ban Cicero felvázolja a bizonyítás rendjét, amit az *argumentatio* követi, amelynek feladata a meggyőzés (*probare*). Az *argumentatio* három részre tagolható: Cicero először Eruciusszal, vagyis a vádlóval, utóbb pedig a vád mozgatóival, a Rosciusokkal, majd Chrysogonusszal foglalkozik. Az összegző jellegű *peroratio* elsősorban a hallgatóság érzéseire kíván hatni. A beszédet túlzó pátoz jellemzi, amit utóbb Cicero is fiatal korának tudott be. A sikeres védelem igen gyümölcsözőnek bizonyult Cicero számára, ugyanis innentől fogva tartották számon Róma első *advocatusai* között.

A választási vesztegetés tényállásával foglalkozó fejezet egyik darabja – a *Pro Plancio* mellett – a Lucius Licinius Murena védelmében mondott beszéd (*Pro Murena*). Keletkezési ideje 63. november végére tehető. A 62. évre Lucius Licinius Murenát és Decimus Iunius Silanust választották meg *consul*nak. E tisztségre rajtuk kívül pályáztak még Lucius Sergius Catilina és Servius Sulpicius Rufus is. Ez utóbbi korának legkiemelkedőbb jogtudósa volt, akinek élete és munkássága iránt maga Cicero is tisztelettel viseltetett. Erről tanúskodnak bizonyos művei, egyebek mellett a *Brutus* és a *Philippicák*. M. Portius Cato a *consul*választás előtt nyilvános ígéretet tett, hogy bárki is nyerje el a tisztséget – kivéve sógorát, Silanust –, az ellen *ambitus*, vagyis választási vesztegetés miatt vádat fog emelni. Mivel Silanus mellett Murena lett a nyertes, Cato – ígéretét

¹ PhD, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Történeti Segédtudományok Tanszék

megtartva – bevádolta őt. Védelmét Q. Hortensius Hortalus, M. Licinius Crassus és Cicero vállalta. Az antikvitás kiváló szónoka ebből az alkalomból mondta el beszédét Lucius Licinius Murena védelmében. Az *oratio* szerkezete kiválóan tükrözi a cicerói védőbeszédnek gondos retorikai felépítettségét. A bevezetőben (1–10) Cicero az őt ért azon szemrehányásokra válaszol, amelyekkel azért illeték, mert személyes jó barátja, Servius Sulpicius ellenében látta el a vádlott, a következő év *consul*ának védelmét. Ezt követi a fő rész (11–83), amelyben Cicero először a Murena életvitelére vonatkozó vádakra reagál, majd a két jelölt választási esélyeit latolgtatja tompítva a vádlók azon érvelését, mely szerint Murena – esélytelen lévén – kizárólag tisztességtelen eszközökkel arathatott győzelmet. Ennek során Cicero a katonai és a szónoki pálya dicsőségét állítja szembe a jogászok tevékenységével. Ezen ütköztetésből a retorikai szituáció diktálta szükségszerűségnek megfelelően az előbbi kettő kerül ki győztesen. Ezek után tér rá a tényleges vádpontokra, melyeknek élét a humor fegyverével igyekszik elvenni. Végezetül az egész pert átfogóbb politikai környezetbe helyezi. Ennek során rámutat arra, hogy amennyiben a bírák nem mentenék fel Murenát, úgy a következő év elején csak egyetlen *consul* léphetne hivatalba, aki képtelen volna gátat vetni a *consul*választáson vereséget szenvedett, összeesküvést szító Catilinának. Így tehát a vádlott elítélésével magát a köztársaságot sodornák végveszélybe. Az epilógusban (83-90) arra szólítja fel a bírákat, hogy döntéseikkel a köz érdekét szolgálják.

A *vis (publica)* tényállását tárgyaló fejezet három beszédet elemez: a *Pro Caeli*ót, a *Pro Sesti*ót és a *Pro Milon*ét. A Marcus Caelius Rufus védelmében tartott beszéd Kr.e. 56. április 4-én, vagyis a *Ludi Megalenses*, a *Magna Mater* ünnepének napján hangzott el. Caelius ellen L. Sempronius Atratinus, L. Herennius Balbus és P. Clodius Pulcher emelt vádat, feltehetően a *Lex Plotia de vi* alapján. A védelmet a vádlott maga, M. Licinius Crassus Dives és Cicero látta el. A vádpontok valamiképpen kapcsolódtak annak az alexandriai követségnek a történetéhez, amely a *senatus* előtt akart tiltakozni az ellen, hogy Róma visszahelyezte Egyiptom trónjára XII. Ptolemaiost. A követség 57-ben érkezett Rómába, a király azonban Pompeius támogatásával mindent elkövetett azért, hogy az ne kerüljön a *senatus* elé. A vád szerint Caelius is részt vett ebben a tevékenységben. Beszédében Cicero nem csak a vádlott tisztázására törekedett, hanem arra is, hogy megfossa a pert politikai felhangjaitól, valamint hogy elterelje a figyelmet Pompeiusnak az említett eseményekben betöltött szerepéről. A Bevezetésből megismerhetjük azokat a személyes ellentéteket, amelyek Cicero és az egyik vádló, Clodius, valamint annak nővére, Clodia, másfelől Caelius és Clodia között feszültek. Ezáltal szemléletes képet kapunk a római vezető rétegek személyes és politikai érdekeinek elválaszthatatlan összefonódásáról. Talán a *Pro Caelio* az a cicerói *oratio*, amelyben a szónok a legbőségebben él a humor és az irónia eszközével. A színházi előadásokat is kínáló *Ludi Megalenses* kapcsán Cicero valóságos bohózat szereplőivé teszi a vád képviselőit és tanúit, közülük is leginkább gyűlölt ellenségeit, Clodiust és – a nagy valószínűséggel Catullus Lesbiájával azonosítható – Clodiát.

A Caesar mint bíró előtte elhangzott beszédekről (*orationes Caesarianae*) szóló fejezet három *orati*ót dolgoz fel: a *Pro Marcell*ót, a *Pro Ligari*ót és a *Pro rege Deiotar*ót. A *Pro Ligari*ót Kr. e. 46-ban mondta el Cicero Quintus Ligarius, *Africa provincia* volt *legatus* érdekében. A másik védő Pansa, Caesar közvetlen környezetéhez tartozott. A vádat Q. Aelius Tubero, a hajdani *africai* helytartó, Lucius Tubero fia kezdeményezte. Az ügy során Ligariust azzal vádolták, hogy megakadályozta annak a Q. Aelius Tuberónak és kíséretének partra szállását, akit a *senatus sortitio* útján a *provincia* helytartójává jelölt ki. Megtiltotta továbbá azt is, hogy vizet vegyenek fel, s nem engedte, hogy Tubero beteg fia a tartomány földjére lépjen. Az *oratio* legfőbb érdekessége, hogy a vád sértettje és az ügy bírója ugyanazon személy, a *dictator*, Caesar volt. Az ügyet nem lehet a szó szoros értelmében büntetőügynek minősíteni. E megállapítást az a tény is támogatja, hogy a *Pro Ligario* ún. *deprecatio*, amely nem a törvényszéki védelem eszköze volt, hanem a hatalom gyakorlóinak önkényes döntéshozását igyekeztek befolyásolni vele. Cicero a beszédben elsősorban Caesar sokszor hangoztatott kegyességére, *clementi*ájára hivatkozott, s *adictator* fel is mentette azt a „vádlottat”, akit 44. március *Idus*án gyilkosai között láthattunk viszont.

A szerző gazdag jegyzetapparátussal és alapos szakirodalmi ismeretekkel megírt monográfiája mind a római jog, mind a klasszika filológia és az ókortörténet művelői számára

értékes szakmunkát jelent, amelynek megállapításai megérdemlik, hogy visszhangra találjanak a hazai retorikai szakirodalomban.